

SYSTEM MEDIALNY BHUTANU – PRÓBA WSTĘPNEJ ANALIZY

SZYMON ŻYLIŃSKI

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej

MEDIA NA ŚWIECIE

ABSTRACT

Bhutan media system – an attempt of preliminary analysis

This paper is an attempt of preliminary analysis of Bhutan's media system and also a first paper in Polish communication/media literature that tries to describe a country that withstood the influence of the media for many years. Press, radio, cinematography, television and Internet are described. Oral tradition, despite the growing level of education of Bhutanese people, is a key to media usage examination. This refers particularly to radio, television and film that, in this part of Asia, are main forms of distribution of information and entertainment.

Keywords: Bhutan, media in South Asia, media system, Hallin & Mancini, orality

Niniejszy artykuł jest próbą wstępnej analizy systemu medialnego Bhutanu oraz pierwszym tekstem w polskiej literaturze medioznawczej poświęconym temu zagadnieniu. Stanowi opracowanie przeglądowe, które „podsumowuje, analizuje, syntetyzuje istniejący stan wiedzy danej dziedziny” (Cempel 1983, s. 2). Jego funkcja poznawcza jest podstawową motywacją autora, zaś kolejną motywacją do napisania tekstu poświęconego mediom Bhutanu jest fakt, że kraj ten przeszedł bezpośrednio od kultury oralnej do audiowizualnej, z pominięciem fazy piśmien-

✉ Adres do korespondencji: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej; ul. K. Obizta 1, 10-725 Olsztyn; szymon.zylinski@uwm.edu.pl

nej, przez Waltera J. Onga wyróżnionej jako faza niezbędna w rozwoju współczesnych społeczeństw (Ong 1992).

Większość informacji składających się na prezentowany tekst została zebrana podczas lektury stron internetowych. Brak zaufania do artykułów bazujących w większości na materiałach internetowych jest oczywiście uzasadniony, jednak w tym wypadku większość tekstów źródłowych pochodzi z oficjalnych bhutańskich serwisów państwowych, mających na celu analizę i promocję informacji związanych z tym himalajskim królestwem. Autor korzystał również z nielicznych pozycji książkowych poświęconych Bhutanowi oraz z baz danych Ebsco i Google Scholar, cieszących się wśród badaczy dużym zaufaniem.

Wspomniana niewielka liczba publikacji oraz czas ich wydania miały wpływ na przygotowywanie poniższego opracowania, gdyż w przypadku szybko zmieniających się mediów informacje tracą na wartości w miarę upływu czasu. Autor starał się podawać w tekście jak najbardziej aktualne dane. Trudnością w trakcie badania mediów obcych krajów jest także nieznanostwo lokalnego języka, a co za tym idzie, przymus korzystania z tłumaczeń. W przypadku Bhutanu zadanie ułatwia fakt, że język angielski jest w tym kraju językiem większości mediów oraz językiem edukacji.

Medialna i społeczno-polityczna specyfika Bhutanu

Bhutan jest państwem mało znanym w Polsce, z bardzo młodym i z wielu względów ciekawym dla medioznawcy systemem medialnym. Królestwo Bhutanu – nieduży kraj bez dostępu do morza w południowej Azji (południowe stoki Himalajów) – powstało w XVII wieku po zjednoczeniu niewielkich królestw przez lamę i przywódcę wojskowego Shabdrunga Ngawang Namgyala¹, który zbiegł z Tybetu przed religijnym prześladowaniem. Od tego momentu ugruntowywała się silna bhutańska tożsamość narodowa. W XX wieku Bhutan wszedł w kontakt z Imperium Brytyjskim, a po jego upadku zachował silne obopólne kontakty z Indiami (Encyklopedia PWN 2014a, b, c).

W 1952 roku władzę objął Jigme Dorji Wangchuck, który powołał Zgromadzenie Narodowe (1953) i Radę Królewską (1965). Jego syn Jigme Singye Wangchuck kontynuował ostrożną politykę modernizacji, kraj pozostał jednak prawie całkowicie izolowany od świata. Dopiero w 1983 roku ustanowiono połączenia komunikacyjne z Bangladeszem i Nepalem (Encyklopedia PWN 2014b).

W 2006 roku król Jigme Singye Wangchuck abdykował na rzecz syna, Jigme Khesara Namgyela Wangchucka. Młody król na początku swojego panowania wprowadził w życie „reformę ustrojową Bhutanu, przekształcającą kraj w mo-

¹ W niniejszym artykule przyjęto angielską pisownię nazw własnych, gdyż, po pierwsze, większość z nich nie jest spolszczona (czym warto się zająć w innym tekście, ale pisanym z perspektywy językoznawczej), a po drugie, autor bazował przede wszystkim na tekstach anglojęzycznych.

narchię konstytucyjną: powstały legalne partie polityczne, odbyły się między innymi wybory parlamentarne” (Encyklopedia PWN 2014b). Mimo to reformy te wpłynęły tylko nieznacznie na cechy charakterystyczne Bhutanu, wyraźnie wyróżniające go na tle innych krajów podobnych rozmiarów z Azji Południowej, np. Nepalu czy Bangladeszu, które uległy westernizacji².

Media w Bhutanie to relatywnie nowe zjawisko. Zaczęły one odgrywać rolę w budowie nowoczesnego społeczeństwa tego kraju dopiero w połowie lat osiemdziesiątych XX wieku wraz z utworzeniem pierwszej bhutańskiej gazety, *Kuensel*, a także uruchomieniem Bhutańskiej Stacji Nadawczej – Bhutan Broadcasting Station (BBS). Pod koniec lat dziewięćdziesiątych wprowadzono technologię komputerową oraz telewizję (Bhutan Media Foundation 2014a). W ostatnich latach nastąpił nagły wzrost liczby produkcji muzycznych i filmowych, „które są tworzone dla mas, więc prezentują niski poziom” (Dorji 2006, s. 7)³. Sangay Ngedup, były premier Bhutanu, w wywiadzie dla brytyjskiego dziennika *The Guardian* stwierdził: „Do niedawna jeszcze powstrzymywaliśmy się przed zabijaniem insektów, a teraz Bhutańczycy są zmuszani do oglądania w telewizji, jak ludzie rozwalają sobie głowy za pomocą strzelb” (Dorji 2006, s. 84).

Zanim zostanie zaprezentowana krótka charakterystyka poszczególnych bhutańskich mediów, należy się odnieść do koncepcji trzech modeli systemów medialnych. Daniel C. Hallin i Paolo Mancini w swojej kanonicznej już książce „Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym” przedstawili wnioski na temat powszechnie występujących „zależności pomiędzy strukturami politycznymi i systemami mediów masowych” (Hallin, Mancini 2007, s. XI). Posługując się metodą analizy porównawczej i za próbkę biorąc państwa Zachodu, cytowani autorzy wyróżnili trzy modele systemów medialnych:

Model liberalny charakteryzuje się pewną przewagą mechanizmów rynkowych i mediów komercyjnych. Model demokratycznego korporacjonizmu cechuje współistnienie w różnych okresach historycznych mediów komercyjnych i mediów związanych z grupami społecznymi i politycznymi oraz stosunkowo aktywna, lecz prawnie ograniczona rola państwa. Model spolaryzowanego pluralizmu charakteryzuje się natomiast powiązaniem mediów z polityką partyjną, słabszym rozwojem mediów komercyjnych w perspektywie historycznej oraz silną rolą państwa (Hallin, Mancini 2007, s. 11).

Po ukazaniu się wyżej wspomnianej książki w środowisku naukowym podniosły się głosy sugerujące użycie metod wypracowanych przez Hallina i Maciniego do opisu systemów medialnych istniejących poza krajami Zachodu. Rezultatem

² Na przykład w Bhutanie ważną rolę odgrywa wskaźnik Gross National Happiness [dalej: GNH], czyli wskaźnik Szczęścia Krajowego Brutto. Występuje tutaj gra słów nieprzetłumaczalna na język polski, gdyż na wzór Gross National Product (Produkt Krajowy Brutto) w Bhutanie stworzono właśnie wskaźnik GNH. Ma on w założeniu mierzyć postęp narodu nie przez ekonomiczne kwalifikatory, ale przez poczucie szczęścia lub nieszczęścia mieszkańców. Jest to koncept oryginalny na miarę światową, przez kontrast ukazujący, jak Zachód myśli o środkach finansowych, satysfakcji i obowiązkach rządu wobec obywateli (Weiner 2007, s. 108).

³ Tu i dalej w tekście, jeśli nie podano inaczej, tłumaczenie moje – S.Ż.

tego jest tom „Comparing Media Systems beyond the Western World” (Hallin, Mancini 2012), w którym medioznawcy z wielu krajów oceniają swoje rodzime, najbardziej im znane systemy medialne. Zachęcony tymi analizami autor niniejszego tekstu pokusił się o wpisanie bhutańskiego systemu medialnego w ramy wypracowane przez Hallina i Manciniego. Należy jednak zaznaczyć, że jest to analiza bardzo pobieżna, gdyż na bardziej szczegółową nie pozwalają ramy tego tekstu, który za cel bierze sobie przede wszystkim prezentację poszczególnych mediów Bhutanu. Dopiero taki tekst pozwoli na bardziej szczegółowe zagłębienie się w teoretyczne rozważania.

Hallin i Mancini za pomocą czterech podstawowych kryteriów byli w stanie porównać zachodnioeuropejskie i północnoamerykańskie systemy medialne.

Kryteria te są następujące: (1) rozwój rynków medialnych ze szczególnym naciskiem na słaby lub wysoki rozwój prasy masowej; (2) paralelizm polityczny, czyli stopień i charakter powiązań pomiędzy mediami i partiami politycznymi lub, w szerszym znaczeniu, stopień, w jakim dany system medialny odzwierciedla główne podziały polityczne w społeczeństwie; (3) rozwój profesjonalizmu dziennikarskiego; (4) stopień i charakter interwencji państwa w system medialny (Hallin, Mancini 2007, s. 21).

Bhutan wpisuje się w system spolaryzowanego pluralizmu, ponieważ charakteryzuje się niskim stopniem cyrkulacji prasy, czytanej przede wszystkim przez elity⁴. Silne wpływy polityczne na treści prezentowane w mediach są związane z przyjętą polityką zachowania tradycyjnych zwyczajów i norm społecznych⁵. Za przykład może posłużyć najstarsza gazeta, *Kuensel*, subsydiowana przez państwo, czy też państwowa lokalna telewizja oraz stacje radiowe, choć w tym przypadku niektóre z nich znajdują się w rękach prywatnych. Można zatem zauważyć, że w Bhutanie panuje dualny system, w którym oprócz mediów publicznych istnieją także nadawcy prywatni⁶. Należy też zaznaczyć, że poziom dziennikarstwa bhutańskiego jest w większości wypadków niski⁷.

⁴ Wysoki stopień analfabetyzmu uniemożliwia znacznej części społeczeństwa aktywne uczestnictwo w konsumpcji prasy.

⁵ Częstość jakakolwiek krytyka władzy spotyka się z ostracyzmem. Jako przykład może posłużyć przypadek *watch-bloga* Bhutanomics, krytykującego zachowania polityków czy biznesmenów, do którego został zablokowany dostęp przez Druknet, jednego z dostawców internetu w kraju. Bhutanomics można czytać za granicą albo poprzez specjalne ustawienia sieciowe (Rezwan 2013; Bhutanomics: The Bhutan Analytics).

⁶ Aby ustalić pochodzenie kapitału niezbędnego do stworzenia i działalności mediów w Bhutanie, należy przeprowadzić badania terenowe.

⁷ Wiele studiów medialnych ujawniło główny fakt wstrzymujący rozwój mediów bhutańskich – jest to brak wykwalifikowanych pracowników. Naprzeciw temu problemowi wyszedł Instytut Bhutańskich Mediów (Bhutan Media Institute – BMI) powstały w 2012 roku z myślą o wspieraniu zdrowego rozwoju mediów przez „wprowadzenie profesjonalnych i etycznych wartości oraz wykreowanie profesjonalnego, niezależnego, a także odpowiedzialnego przemysłu medialnego” (UNESCO. IPDC Project database 2015). Działalność Instytutu została wsparta grantem UNESCO. Umożliwił on przede wszystkim przeprowadzenie niezbędnych szkoleń osób, które potem dalej będą mogły przekazywać swoją wiedzę – ang. Training-of-Trainers (UNESCO. IPDC Project database 2015).

Nieodzownym elementem podczas prezentacji mało znanych krajów jest zapoznanie się z informacjami udostępnianymi przez organizacje typu *not-for-profit*. Międzynarodowa Unia Telekomunikacyjna – ITU w swoich raportach (International Telecommunication Union 2015) wskazuje na potrzebę rozbudowy sieci teleinformatycznej Bhutanu, co przez koordynowane przez siebie projekty stara się realizować (Bhutan Project Report 2015; Cyberwellness profile Bhutan 2014; International Telecommunication Union... 2008; International Telecommunication Union... 2009; Tobgył 2015). Z kolei według organizacji Reporterzy bez Granic (Reporters without Borders 2015) w najnowszym rankingu z 2015 roku Bhutan zajmuje 104. miejsce na 180 krajów – wyznaczone według Światowego Indeksu Wolności Prasy (World Press Freedom Index) – i jest to spadek w porównaniu z latami poprzednimi, kiedy zajmował wyższą pozycję. Natomiast na stronie UNESCO, którego Bhutan jest członkiem od 13 kwietnia 1982 roku (UNESCO. Member States List 2015), można wyczytać, że

W związku z nagłym wzrostem przemysłu medialnego w Bhutanie popyt na wykwalifikowanych i doświadczonych profesjonalistów medialnych rośnie. Jednak z powodu braku zaplecza treningowego w sektorze medialnym kilku doświadczonych profesjonalistów jest rozproszonych po różnych organizacjach. Jako że kraj jest w okresie przejściowym, równie ważne jest, aby media stanowiły platformę publicznego dyskursu (UNESCO. IPDC Project database 2015).

Co ciekawe, Światowe Stowarzyszenie Prasy i Wydawców Prasowych (World Association of Newspapers and News Publishers WAN-IFRA) w swojej Bazie Trendów Prasowych (World Press Trends Database) nie posiada informacji o Bhutanie (World Press Trends Database 2015).

Analizując tak młody system medialny, należy również przywołać jego regulacje prawne. Są one gwarantowane przez Bhutański Informacyjno-Komunikacyjny Akt Medialny 2006 (Bhutan Information, Communications and Media Act 2006). Jest on zamieszczony na stronie Departamentu Informacji i Mediów (Department of Information and Media), wchodzącego w skład Ministerstwa Informacji i Komunikacji (Ministry of Information and Communications). Jest to pierwszy taki dokument w historii tego kraju. Ustanawia między innymi funkcje, powinności i władzę wyżej wspomnianego ministerstwa oraz organu regulacyjnego – Bhutańskiego Urzędu ds. Informacji, Komunikacji i Mediów (The Bhutan Infocomm and Media Authority – BICMA). Omówione są tam również warunki powstania i utrzymania mediów, radiokomunikacji i teleinformatyki (ICT) oraz zagadnienia związane z wykroczeniami, karami czy postępowaniem karnym.

BICMA ustanowiono w 2000 roku w powiązaniu z Bhutańską Ustawą Telekomunikacyjną (Bhutan Telecommunications Act). Urząd ten był wtedy nazywany Bhutańskim Urzędem Telekomunikacyjnym (Bhutan Telecommunications Authority – BTA). Następnie, w 2003 roku, zmieniono nazwę na Bhutański Urząd Komunikacyjny (Bhutan Communications Authority – BCA) w powiązaniu z ustanowieniem Ministerstwa Informacji i Komunikacji. W 2005 roku otrzymał

on obecną nazwę, zwiększając swoje zwierzchnictwo nad ICT oraz usługami medialnymi w kraju.

W związku z ustanowieniem Bhutańskiego Aktu Medialnego w 2006 roku, BICMA oficjalnie odłączyła się od Ministerstwa, aby od 1 stycznia 2007 roku funkcjonować jako autonomiczna jednostka (Bhutan InfoComm and Media Authority 2006). BICMA reguluje również działalność szeregu podmiotów i grup. Są to na przykład wytyczne dotyczące etycznych zachowań dziennikarskich, odpowiedniej zawartości przekazów medialnych czy certyfikacji przedsięwzięć rozrywkowych (Bhutan InfoComm and Media Authority 2015)⁸.

Po krótkiej prezentacji kraju, próbie wpisania systemu medialnego Bhutanu w model Hallina i Manciniego, omówieniu danych i raportów oraz przywołaniu regulacji prawnych należy scharakteryzować najważniejsze media opisywanego państwa.

Prasa

W Bhutanie ukazują się obecnie 11 gazet – siedem w języku angielskim: *Kuensel*, *Bhutan Times*, *Bhutan Observer*, *Bhutan Today*, *Business Bhutan*, *The Journalist*, *The Bhutanese* oraz cztery w języku dzongkha: *Druk Neytshuel*, *Druk Yoedzer*, *Gyalchi Sarshog* i *Druk Melong*. Wydawane są również czasopisma, np. informacyjne, takie jak *Drukpa* (od 2009 r.), podróżnicze, jak *Voyager* (od 2013 r.), oraz poświęcone rozrywce – *Druk Trowa* (od 2009 r.), *Bhutan Window* i *Yeewong* (od 2008 r.), *Student Digest* (od 2011 roku) i *Bhutan Timeout* (od 2012 r.).

Na rynku bhutańskim są dostępne także hinduskie angielskojęzyczne periodyki, takie jak: *Times of India*, *Telegraph*, *Economic Times*, *Hindustan Times*, *India Today* i *The Outlook* (Rapten 2001).

Phuntsho Rapten, pracownik Centrum Studiów o Bhutanie, w raporcie analizującym mass media zawarł szczegółowe informacje na temat konsumpcji poszczególnych mediów.

Wśród wszystkich respondentów [...] 90% co tydzień kupuje *Kuensel*, a reszta tylko okazjonalnie, co dwa tygodnie; 57% czyta inne gazety, np. *Times of India*, *Telegraph*, *Economic Times* i *The Asian Age*. Wśród tych, którzy kupują *Kuensel* (co tydzień bądź okazjonalnie), 92% nabywa wersję angielskojęzyczną, a 16% – dzongkha. Około 58% czyta wiadomości lokalne, 25% – wiadomości międzynarodowe i edytoriale, 22% – artykuły o charakterze opiniotwórczym i reklamy; 23,8% czyta wszystko (Rapten 2001).

Najważniejsza i pierwsza bhutańska gazeta – *Kuensel*⁹, począwszy od sierpnia 1986 roku, wychodziła raz w tygodniu, a od lutego 2005 roku wychodzi dwa razy w tygodniu. Przez długi okres (do 2006 roku) było to jedyne drukowane medium

⁸ Na szersze omówienie regulacyjnych dokumentów BICMA nie ma miejsca w niniejszym tekście.

⁹ Słowo *kuensel* oznacza „klarowność” (Wangchuck 2013, s. 291).

w całym kraju. Jej początki sięgają 1967 roku, kiedy opublikowano pierwszy rządowy biuletyn o tej samej nazwie; był on wydawany dwa razy w tygodniu. Do 1998 roku *Kuensel* był subsydiowany przez rząd, a obecnie większość udziałów jest nadal w rękach władzy. Gazeta była wydawana w trzech językach: angielskim, dzongkha i nepalskim, obecnie wychodzi tylko w angielskim i dzongkha (Wood 2007, s. 7).

Radio

Ponieważ Bhutan jest krajem górzystym (więcej niż połowa jego obszaru leży powyżej 3000 metrów n.p.m., od 4500 metrów n.p.m. rozciągają się wieczne śniegi i lodowce), kolportaż prasy czy zamontowanie niezbędnej do odbioru telewizji bądź internetu infrastruktury jest zadaniem niemalże niewykonalnym. Dodatkowo polityka GNH nie zaleca ingerowania w naturę (w Bhutanie np. nie ma tuneli), toteż radio stanowi jedyny środek przekazu, który dociera do najbardziej oddalonych od cywilizacji osad ludzkich. Ponadto niski poziom umiejętności czytania i pisania oraz niewielkie dochody mieszkańców powodują, że „radio jest najbardziej dostępnym i tanim źródłem informacji” (Rapten 2001, s. 175–176).

Obecnie w Bhutanie jest pięć stacji radiowych. Oprócz BBS Radio, głównej, państwowej rozgłośni, są to: Kuzoo FM, Radio Valley, Centennial Radio i Radio Waves – cztery prywatne stacje. Trzy ostatnie swoim zasięgiem obejmują tylko stolicę Bhutanu – Thimphu.

BBS Radio i Kuzoo FM

11 listopada 1973 roku członkowie Narodowego Stowarzyszenia Młodych Bhutanu (National Youth Association of Bhutan – NYAB) zaczęli nadawać amatorską audycję w języku angielskim. Korzystali z 400-watowego transmitera fal krótkich należącego do Cywilnego Departamentu Łącznościowego (Civil Wireless Department). Była to jedynie godzinna transmisja, odbywająca się co tydzień. Popyt na taki przekaz rósł, toteż w 1979 roku stacja zaczęła podlegać Departamentowi Informacji i Przekazu (Department of Information and Broadcasting). Wydłużono czas emisji do dziewięciu godzin tygodniowo: po trzy godziny w niedziele, środy i piątki. W 1986 roku zainstalowano transponder o mocy 5 KW oraz przekształcono Radio NYAB w Bhutan Broadcasting Services Radio (BBS Radio). Dzięki rozbudowie studia oraz zwiększeniu mocy transmisji do 50 KW w 1991 roku możliwe stało się pokrycie sygnałem dalekich części Królestwa. 11 listopada 2000 roku uruchomiono transmisję w godzinach porannych, zwiększając czas emisji programu z 42 do 60 godzin tygodniowo. Program nadawano codziennie w czterech językach: dzongkha – języku narodowym, sharchopka i lhotshampa – głównych językach regionalnych oraz po angielsku (Rapten 2001, s. 175–176).

Kuzoo FM to druga pod względem wielkości, utworzona 28 września 2006 roku stacja radiowa w Bhutanie, obejmująca swoim zasięgiem cały kraj.

Jest to forum, gdzie młodzież może się cieszyć najlepszą muzyką oraz wyrażać swoje opinie, poglądy i dzielić się doświadczeniami. [...] redakcja proponuje szeroki wachlarz zagadnień, wiadomości, rozrywkę i programy edukacyjne po angielsku i w języku dzongkha. Nadaje 24 godziny na dobę (Bhutan Media Foundation 2014b).

Kuzoo FM to pierwsze przedsięwzięcie pod auspicjami People's Project – królewskiej agencji, która uzyskała samodzielność w 2008 roku. Jest to przykład inicjowania wielorakich przedsięwzięć przez monarchę, który przez podległe mu jednostki, w tym wypadku jest to Fundacja Kidu (Kidu Foundation 2015), ma wpływ na powstające projekty. Rodzi się pytanie, na ile są one potem samodzielne finansowo i wolne od wpływów politycznych.

Wśród badanych przez P. Raptena Bhutańczyków

23% nie słucha radia, ponieważ sądzą, że telewizja dostarcza więcej informacji. Wśród tych, którzy słuchają BBS Radio, 50% słucha wieczorem, 13% – rano, a 18% – rano i wieczorem; 76% słucha serwisu po angielsku, natomiast 58% w języku dzongkha. [...] Większość Bhutańczyków słucha wiadomości, potem muzyki, informacji dotyczących środowiska, edukacji, zdrowia, religii i hagiograficznych programów buddyjskich. Czas słuchania waha się od 10 minut do siedmiu godzin. Wśród słuchaczy 93% słucha BBS Radio, 45% – BBC, 20% – Voice of America, 18% – All India Radio, a 5% – Radio Nepal (Rapten 2001, s. 175–176).

Telewizja

Bhutan jest jednym z ostatnich krajów na świecie, które wprowadziły telewizję. Oficjalnie zaczęto emitować program 2 czerwca 1999 roku¹⁰. „To przyczyniło się do poważnej zmiany w mediach, po pierwsze – przez legalizację emisji programu telewizyjnego w Bhutanie, a po drugie – przez uczynienie go dostępnym dla dużej części społeczeństwa” (Rapten 2001, s. 177). Wcześniej telewizja była dostępna jedynie dla uprzywilejowanych rodzin, które odbierały sygnał przez nielegalnie zamontowane anteny satelitarne.

Bhutan Broadcasting Services Television (BBS TV) w początkowej fazie nadawała program tylko godzinę dziennie. Z jej wprowadzeniem łączył się również początek działalności sieci kablowych, które udostępniały szeroki wachlarz programów (ponad 40). Obecnie BBS oraz BBS 2 to dwa kanały telewizyjne, których działalność jest całkowicie pokrywana z funduszy państwowych. Jest to jedyny serwis telewizyjny, który nadaje z Bhutanu. Programy albo są wyprodukowane

¹⁰ Jednak Bhutańczycy wcześniej mieli dostęp do zagranicznej telewizji. Dopiero w 1989 roku na mocy królewskiego dekretu zakazano oglądania telewizji oraz nakazano rozebranie wszystkich anten telewizyjnych. Rząd chciał zapobiec docieraniu indyjskich i bangladeskich przekazów do Bhutanu (Library of Congress Country Studies 2015).

przez BBS, albo zakupione od lokalnych producentów, albo pochodzą z zagranicy. Od 2006 roku BBS transmituje program za pomocą serwisu satelitarnego (Bhutan Media Foundation 2014c; McDonald 2004).

Współcześnie telewizja stała się ważną częścią życia Bhutańczyków. „Niektórzy rodzice zaczęli spędzać mniej czasu ze swoimi dziećmi, odkładać na później obowiązki domowe oraz ignorować niektóre czynności związane z rodziną tylko po to, aby obejrzeć ulubiony program w telewizji” (Rapten 2001, s. 186). Jedną z wiekowych kobiet, z którymi rozmawiał Erik Weiner, zapytana o porównanie obecnego życia z tym sprzed kilkudziesięciu lat, stwierdziła: „Teraz życie jest lepsze. Poza telewizją. Ona jest zarówno dobra, jak i zła” (Weiner 2007, s. 126).

Z badań przeprowadzonych przez Raptena wynika, że

4% respondentów nie posiada telewizora, ale ma do niego dostęp dzięki przyjaciołom bądź sąsiadom, 39% zakupiło telewizor po wprowadzeniu telewizji. [...] Mimo że czas oglądania telewizji jest dostosowany do typu emitowanych programów, około 38% respondentów ogląda telewizję od trzech do czterech godzin dziennie, 18% – od pięciu do sześciu godzin, a 16% – od jednej do dwóch godzin. Jeśli chodzi o preferencje programowe, kobiety przeważnie oglądają MTV, Zee TV, B4U, Star Movie and Star World. Mężczyźni najczęściej oglądają National Geographic, BBC, Star Sports, ESPN, CNN i HBO, a dzieci Cartoon Network, Kermit i Star Sports. Wszyscy natomiast, bez względu na płeć i wiek, oglądają program BBS, jeśli jest emitowany (Rapten 2001, s. 184–185).

Kinematografia

Kino jest najstarszym medium, któremu udało się objąć cały Bhutan. Pierwsza sala kinowa powstała w 1960 roku w Samdrup Jongkhar, druga – o nazwie „MIG” – w 1964 roku w Phuentsholing, a dwie kolejne w 1972 roku: „Losel” w Gelephu i „Luger” w Thimphu (Rapten 2001, s. 176). W 2006 roku było w Bhutanie 11 kin. Różniły się one repertuarem, liczbą wyświetlanych filmów oraz godzinami projekcji. Szacuje się, że większość produkcji wyświetlanych w tym kraju to filmy z hinduskich wytwórni, potocznie zwanych Bollywood (Chaudhuri, Clayton 2012a). Większość widzów w kinach stanowią mnisi oraz warstwy niższe. Filmy krążą po kinach w całym kraju, są emitowane w telewizji i w sieciach kablowych, ale nie są wydawane na płytach DVD (Chaudhuri, Clayton 2012b, s. 158).

Wypożyczalnia kaset wideo jeszcze przed zalegalizowaniem telewizji stanowiła wyłączone źródło zagranicznych produkcji filmowych. Pierwsza wideobiblioteka powstała w latach 70. w Phuentsholing i była jedynym takim miejscem do 1980 roku, kiedy to w Thimphu powstała wypożyczalnia kaset wideo „Fashion” (Rapten 2001, s. 176).

Programy i filmy dokumentalne wyprodukowane przez Development Communication Centre były pierwszymi produkcjami audiowizualnymi w Bhutanie. Stworzona w 1987 roku prywatna firma Ugetsu Communications wypuściła na

rynek pierwszy bhutański film „Gasa lamai singye” (reż. Ugyen Wangdi), nakręcony w 1989 roku na kasetach VHS. „Mimo że przemysł filmowy jest nadal w fazie niemowlęcej, liczba filmów wyprodukowanych w Bhutanie rośnie i coraz więcej osób zaczyna pracować w tej branży” (Bhutan Media Foundation 2014a). Doświadczenie zdobyte podczas pracy w telewizji (BBS) jest jedyną formą edukacji w dziedzinie warsztatu filmowego czy technicznej obróbki materiałów audio-wizualnych, ponieważ Bhutan nie posiada instytucji kształcącej filmowców. Istnieje bardzo niewiele opracowań na temat bhutańskiej kinematografii – odpowiedzialnej za niemalże sto pełnometrażowych filmów, z których większość nigdy nie była wyświetlana poza Królestwem (Clayton 2007). Filmowcy, tworząc swoje dzieła, czerpią z buddyzmu oraz oralnej tradycji kraju, nadal bardzo tam silnej.

Najpopularniejszym filmowcem Bhutanu jest Kyentse Norbu, były asystent Bernarda Bertolucciego z czasów powstawania filmu „Mały Budda” („Little Buddha” 1993). W 1999 roku Norbu nakręcił swój debiutancki film, „The Cup”, natomiast w 2003 powstał drugi jego obraz, „Podróżnicy i magicy” – „pierwszy film w całości nakręcony w Królestwie Bhutanu” (Marshall 2003, s. 18). Dzieło to „nie wychodzi naprzeciw hollywoodzkim standardom, a jest neorealistyczną refleksją nad wywołanymi przez globalizację socjokulturowymi i polityczno-ekonomicznymi zmianami, które miały miejsce w tradycyjnym społeczeństwie” (Konik 2010, s. 125)¹¹.

Internet

Koszty budowy infrastruktury teleinformatycznej w ostatnich latach zmalały, co spowodowało, że o wiele łatwiej jest inwestować w górzystym i trudno dostępnym terenie w przewody światłowodowe czy anteny satelitarne (Souter, Jensen 2010)¹². W ciągu ostatniej dekady ubiegłego wieku ONZ współpracowała z rządem Bhutanu w celu utworzenia firmy o nazwie Druknet – pierwszego dostawcy internetu w tym kraju (Pek 2001, s. 18–19). Jest to siostrzana firma Bhutan Telecom Limited, głównego, subsydiowanego przez rząd dostawcy usług telekomunikacyjnych w kraju. Bhutan Information Communication and Media Authority (BICMA) wystawiła kilku innym prywatnym instytucjom zgodę na świadczenie usług telekomunikacyjnych, jednak dziś jedynie dwie są obecne na rynku (Tobgay, Wangmo 2008). W tej chwili internet jest dostępny tylko dla 6% całej populacji (Bhutan country profile 2010).

Według danych Bhutan Media Foundation „W ostatnich latach media społecznościowe zyskały na popularności, a coraz większa liczba Bhutańczyków blo-

¹¹ Jednymi z ważniejszych filmów są: obraz Karmy Tsheringa „Six boys”, nakręcony w 2003 roku, oraz Gyema Dorji „Chorten Kora” z 2005 roku (Faure 2004).

¹² Jeden z badaczy, mając na względzie górzystość terenu, wskazuje na przyszłościowe rozwiązanie techniczne – WiMAX, nowy system przesyłu informacji, który w założeniu ma się sprawdzić właśnie w górach (Macnamara 2010, s. 341).

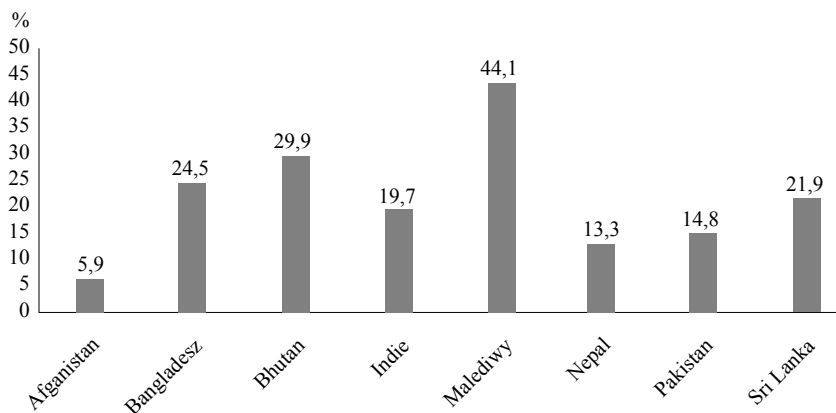
guje, odwiedza popularne sieci społecznościowe, jak Facebook czy Twitter, aby zdobyć informacje, cieszyć się interakcją z innymi oraz podyskutować ze sobą” (Bhutan Media Foundation 2014a). „Bhutańska izolacja nie tylko dotyczyła barier geograficznych czy restrykcji gospodarczych, ale była również ideologicznie nałożona przez rząd” (Gyabak, Godina 2011, s. 2236). Ta technologiczna awersja była postrzegana jako forma obrony przez niechcianymi treściami czy wpływami ideologicznymi. Buddyzm ma wpływ na niemalże wszystkie dziedziny życia w Bhutanie, również na media. Nawet wprowadzenie internetu i telewizji w 1999 roku było dogłębnie przemyślaną decyzją, tak by wspomagały one GNH.

Sonam Tobgay i Kencho Wangmo, analizując obecną sytuację dostępu do internetu w Bhutanie, wskazali na następujące braki:

- brak świadomości i zrozumienia, czym są technologie teleinformatyczne (ICT);
- brak umiejętności komputerowych wśród Bhutańczyków; większość nauczycieli uniwersyteckich na wydziale nauki o komputerach stanowią zagraniczni specjaliści;
- brak udziału prywatnego sektora w rozwoju sieci komputerowych;
- znikome badania, minimalne nakłady finansowe oraz niewielkie inicjatywy dotyczące ICT;
- limitowany dostęp do internetu;
- nieznaczne rozmiary informacji w sieci w języku narodowym oraz niewystarczające skupienie się na kwestiach lokalnych (Tobgay, Wangmo 2008).

Inny badacz wyciąga wnioski, że w Bhutanie więcej młodych osób korzysta z internetu. Dochód nie ma wielkiego znaczenia podczas korzystania z zasobów sieci, jednak poziom edukacji oraz wykonywany zawód – owszem. Urzędnicy oraz pracownicy prywatnego sektora spędzają więcej czasu w internecie niż przedsiębiorcy, studenci czy przedstawiciele innych profesji. Wśród badanych osób 8% wskazuje na wykorzystanie internetu w celu przeglądania stron pornograficznych (Tshering 2013, s. 296).

Biorąc pod uwagę korzystających z internetu na świecie, w Azji mieszka 45,7% wszystkich jego użytkowników (Internet World Stats... 2014c). Ten najlepszy na świecie wskaźnik przypisuje się wielkiej liczebności mieszkańców krajów azjatyckich. Jeśli natomiast spojrzeć na penetrację (% populacji) internetu, w Azji (34,7%) jest ona niższa niż średnia światowa (42,3%) (Internet World Stats... 2014a). Procent penetracji internetu w Bhutanie wynosi 29,9%, czyli mniej niż średnia w regionie (Internet World Stats... 2014b). Jednak należy się przyjrzeć, jak Bhutan wypada nie na tle całej Azji, a na tle Azji Południowej, do której geograficznie należy.

Rysunek 1. Penetracja internetu w krajach Azji Południowej (% populacji)

Źródło: oprac. własne na podstawie: Internet World Stats... 2014c.

Na podstawie danych ujętych w formie powyższego wykresu (rys. 1) można zauważyć, że na tle innych krajów regionu Bhutan, mimo że z tak słabo rozwiniętym i młodym systemem medialnym, wypada dobrze i zajmuje drugie miejsce. Ta wysoka pozycja może prognozować szybki rozwój komunikacji w tym państwie.

Zakończenie

System medialny Bhutanu nie został, jak dotąd, całościowo przeanalizowany i opisany, nie tylko w polskiej, ale i w międzynarodowej literaturze medioznawczej. Niniejszy tekst, na gruncie polskiego medioznawstwa, jest pierwszą próbą zmierzenia się z tą tematyką.

Prasa Bhutanu to kilkanaście tytułów gazet, wśród których prym wiedzie najstarsza – *Kuensel*. Jako że spora część społeczeństwa jest niepiśmienna, Bhutańcy wybierają radio, najstarsze, najtańsze i najpopularniejsze medium w kraju.

W związku z różnicą w dystrybucji i konsumpcji wpływ mediów na obszarach wiejskich jest inny niż na obszarach miejskich. Wieśniacy w większości są analfabetami, radio jest więc jedynym medium, przez które są informowani zarówno o swoim kraju, jak i otaczającym ich świecie poza granicami Bhutanu (Rapten 2001, s. 192).

Bhutan jako jeden z ostatnich krajów na świecie wprowadził telewizję (1999), a ta natychmiast zaczęła się cieszyć wielką popularnością.

Wpływ mediów w ośrodkach miejskich jest zarówno pozytywny, jak i negatywny. Media stworzyły mieszkańcom miast dostęp do różnych źródeł informacji i rozrywkę. Umożliwiły obywatelom wyrażanie opinii i uczestnictwo w publicznym

dyskursie. Telewizja, z jednej strony, pozwoliła spojrzeć poza tradycyjne granice, na kulturę innych krajów, toteż poszerzyła percepcję różnych idei. Z drugiej strony, zachęciła do przejęcia zachodniego stylu życia, z jego atrakcyjną konsumpcją, ale i erozją wartości, oraz zmieniła interakcje z rodziną i sąsiadami. Media umożliwiły również obcej kulturze penetrację i wpływ na tradycyjne praktyki kulturowe. Choć ten wpływ obecnie jest marginalny, z czasem może się zwiększyć (Rapten 2001, s. 192–193).

Mimo rosnącego poziomu wykształcenia Bhutańczyków i Bhutanek¹³ tradycja oralna nadal jest kluczem do rozpatrywania społecznych zastosowań mediów, a szczególnie filmu i telewizji, które są podstawowymi formami rozrywki. Fabuła większości produkcji jest zaczerpnięta z buddyzmu i właśnie lokalnej tradycji oralnej. Częstokroć zarzuca się bhutańskiej kinematografii nieskupianie się na jednostce i jej życiu w terażniejszości, jednak wiąże się to z buddyjskim postrzeganiem życia jako samsary, koła ciągłych narodzin i śmierci, mającego prowadzić do oświecenia. Bhutańscy twórcy ukazują losy jednostki nie w perspektywie życia doczesnego, a wieczności – co częstokroć może być mylące dla zachodniego odbiorcy, przyzwyczajonego do związków przyczynowo-skutkowych zachodzących w obrębie jednego życia danego bohatera.

Bhutańczycy bardzo uważnie i z namysłem wprowadzali wszystkie nowości, w tym nowe media, mając na celu poszanowanie kultury i zwyczajów, ale ostatnio, nie chcąc być wykluczeni z elektronicznego obiegu informacji, adaptują najnowsze technologie. Nadzór w przypadku internetu jest jednak, niestety, niemożliwy, przykładowo, część badanych przyznaje się do oglądania pornografii. Plany budowy nowoczesnej sieci teleinformatycznej zwiastują nową erę powszechnego dostępu do danych, mimo to zapewne będzie to dostęp przefiltrowany przez buddyjski światopogląd i bhutańską kulturę.

System medialny Bhutanu jest dualny, publiczno-prywatny, jednak działalność telewizji jest całkowicie opłacana przez fundusze rządowe, natomiast stacje radiowe czy portale internetowe znajdują się w rękach państwa jak i w prywatnych. Szczegółowe informacje dotyczące form własności poszczególnych mediów bhutańskich na bieżącym etapie badań są niemożliwe do zdobycia¹⁴.

Zaprezentowany tekst jest początkiem planowanych przez autora badań nad mediosferą Królestwa Bhutanu. W kolejnych pracach należy rozwinąć opis każdego z bhutańskich mediów, a także zająć się bardziej szczegółową analizą bhutańskiego systemu medialnego, korzystając z modelu wypracowanego przez Halina i Manciniego.

¹³ Problematyka gender i dostępu do edukacji jest niezmiernie ważna wśród rozwijających się społeczeństw. Do lat pięćdziesiątych XX wieku jedyną formą edukacji w Bhutanie były szkoły zakonne, które kształciły jedynie mężczyzn, toteż mieli oni zdecydowaną przewagę w religijnych, politycznych, socjalnych i gospodarczych kwestiach (Sinha 2009, s. 24).

¹⁴ Dopiero wizyta w Bhutanie, którą autor wkrótce planuje, i wywiady z pracownikami oraz właścicielami poszczególnych mediów umożliwią szczegółową oraz rzetelną ich charakterystykę.

Bibliografia

- Bhutan country profile (2010). *Nations Online*, wyd. z 30 września [http://www.nationsonline.org/oneworld/Country-Stats/Bhutan-statistics.htm; 3.09.2014].
- Bhutan InfoComm and Media Authority (2006) [http://www.bicma.gov.bt/index.php/bicm-act-2006-english; 23.02.2015].
- Bhutan InfoComm and Media Authority (2015) [http://www.bicma.gov.bt/index.php/publications/media; 23.02.2015].
- Bhutan Information, Communications and Media Act 2006 (2006) [http://www.doim.gov.bt/wp-content/uploads/2014/09/actenglish2006.pdf; 23.02.2015].
- Bhutan Media Foundation (2014a) [http://www.bmf.bt/media-in-bhutan/; 2.08.2014].
- Bhutan Media Foundation (2014b) [http://www.bmf.bt/media-in-bhutan/radio/; 27.07.2014].
- Bhutan Media Foundation (2014c) [http://www.bmf.bt/media-in-bhutan/television/; 23.07.2014].
- Bhutan Project Report (2012). On emerging mobile applications opportunity. ITU, 06.2012 [http://www.itu.int/ITU-D/asp/CMS/Docs/Bhutan%20EV4.pdf; 19.02.2015].
- Bhutanomics: The Bhutan analytics [http://bhutanomics.com/; 26.02.2015].
- Cempel C. (1983). Jak pisać i publikować pracę naukową. Poznań [http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=8889&from=publication; 10.10.2014].
- Chaudhuri S., Clayton S. (2012a). Storytelling in Bhutanese cinema: Research context and case study of a film in development. *Journal of Screenwriting*, nr 3(2), s. 197–214.
- Chaudhuri S., Clayton S. (2012b). *Clouds of Unknowing: Buddhism and Bhutanese cinema*. W: L. Khatib (red.) (2013). *Storytelling in World Cinemas* (s. 157–169). New York: Columbia University Press.
- Clayton S. (2007). Film-making in Bhutan: The view from Shangri-La. *New Cinemas: Journal of Contemporary Film*, nr 5 (1), s. 75–89.
- Cyberwellness profile Bhutan (2014) [http://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/Country_Profiles/Bhutan.pdf; 19.02.2015].
- Dorji D.K. (2006). Media in Bhutan: Now and then. *Journal of Bhutan Studies*, nr 14 (7), s. 4–10 [http://www.bhutanstudies.org.bt/publicationFiles/JBS/JBS_Vol14/14-2.pdf; 1.08.2014].
- Encyklopedia PWN (2014a). Bhutan – gospodarka [http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4573784/bhutan-gospodarka.html; 10.08.2014].
- Encyklopedia PWN (2014b). Bhutan – historia [http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4573785/bhutan-historia.html; 10.08.2014].
- Encyklopedia PWN (2014c). Bhutan – urządzenie polityczne [http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4573787/bhutan-ustroj-polityczny.html; 10.08.2014].
- Faure B. (2004). *Double Exposure: Cutting across Buddhist and Western Discourses*. Stanford, USA: Stanford University Press.
- Gyabak K., Godina H. (2011). Digital storytelling in Bhutan: A qualitative examination of new media tools used to bridge the digital divide in a rural community school. *Computers & Education*, nr 57, s. 2236–2243 [http://ac.els-cdn.com/ebsco-academic-collection.han.uwm.edu.pl/S0360131511001382/1-s2.0-S0360131511001382-main.pdf?_tid=ebfb499a-18ef-11e4-a31f-0000a0b0f27&acdnat=1406838126_a1050c17e7d30c91ed22804e1b579014; 10.08.2014].
- Hallin D.C., Mancini P. (2007). *Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym*, przeł. M. Lorek. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Hallin D.C., Mancini P. (red.) (2012). *Comparing Media Systems beyond the Western World*. Cambridge–New York–Melbourne: Cambridge University Press.
- International Telecommunication Union (Telecommunication Development Bureau) and Development Cooperation Directorate International Bureau – Universal Postal Union (2008).

- E-Services through Post Offices in Bhutan. A cooperation between Royal Government of Bhutan, Government of India, International Telecommunication Union and Universal Postal Union, 07.2008 [https://www.itu.int/en/ITU-D/Technology/Documents/RuralCommunications/UPU_Bhutan.pdf; 19.02.2015].
- International Telecommunication Union and Universal Postal Union – International Bureau (2009). Satellite connectivity to remote areas and e-services for development: Initiatives through Post Office Telekiosks in Bhutan. A cooperation project between the Royal Government of Bhutan, the Government of India, International Telecommunication Union and Universal Postal Union, ITU, 12.2009 [http://www.itu.int/ITU-D/tech/publications/Rural_Publications/Bhutan-Report.pdf; 19.02.2015].
- International Telecommunication Union (2015) [[http://www.itu.int/net/itu_search/index.aspx?cx=001276825495132238663%3Anqzm45z846q&cof=FORID%3A9&ie=UTF-8&q=bhutan](http://www.itu.int/net/itu_search/index.aspx?cx=001276825495132238663%3Anqzm45z846q&cof=FORID%3A9&ie=UTF-8&q=bhutan;); 19.02.2015].
- Internet World Stats. Usage and Population Statistics (2014a). Asia Internet use, population data and Facebook statistics [<http://www.internetworldstats.com/stats.htm>; 18.04.2015].
- Internet World Stats. Usage and Population Statistics (2014b). Internet usage statistics. The Internet big picture. World Internet users and 2014 population stats [<http://www.internetworldstats.com/stats.htm>; 18.04.2015].
- Internet World Stats. Usage and Population Statistics (2014c). Internet users in the world. Distribution by world regions – 2014 Q2 [<http://www.internetworldstats.com/stats.htm>; 18.04.2015].
- Kidu Foundation (2015) [<http://www.kidufoundation.org/>; 19.04.2015].
- Konik A. (2010). Time-images in Kyentse Norbu's "Travellers and Magicians" (2003): The possibility of critical Buddhist cinema. *South African Journal of Art History*, nr 25 (2), s. 125–144.
- Library of Congress Country Studies (2015). Bhutan. The Media [[http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+bt0076\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+bt0076)); 19.04.2015].
- Macnamara J. (2010). *The 21st Century Media (R)evolution*. New York: Peter Lang.
- Marshall L. (2003). Travellers and Magicians. *Screen International*, nr 1426, s. 18.
- McDonald R. (2004). Television, materialism and culture: An exploration of imported media and its implications for GNH [http://himalaya.socanth.cam.ac.uk/collections/journals/jbs/pdf/JBS_11_04.pdf; 6.08.2014].
- Ong W.J. (1992). Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii, przeł. J. Japola. Lublin: Wyd. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego [<http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadmeta?id=8889&from=publication>; 29.08.2014].
- Pek S. (2001). Bhutan joins the digital age. *Choices*, s. 18–19.
- Rapten P. (2001). Mass media: Its consumption and impact on residents of Thimphu and rural areas. *Journal of Bhutan Studies*, nr 3 [http://himalaya.socanth.cam.ac.uk/collections/journals/jbs/pdf/JBS_03_01_06.pdf; 5.08.2014].
- Reporters without Borders (2015) [<http://index.rsrf.org/#!/index-details/BTN>; 19.02.2015].
- Rezwani (2013). One joke too many? Bhutanomics satire blog is suddenly blocked. *Global Voices*, wyd. z 5 lutego [<http://globalvoicesonline.org/2013/02/05/one-joke-too-many-bhutanomics-satire-blog-is-suddenly-blocked/>; 26.02.2015].
- Sinha C. (2009). Effects of education and ICT use on gender relations in Bhutan. *Information Technologies & International Development*, nr 5 (3), s. 21–34 [<http://itidjournal.org/index.php/itid/article/view/379/175>; 4.09.2014].
- Souter D., Jensen M. (2010). *Commercial Opportunities for Providing Communications Infrastructure in Low-income Developing Countries*. London: Commonwealth Telecommunications Organisation.

- Tobgay S., Wangmo K. (2008). Can ICT (Internet) overcome the natural geographical barriers of Bhutan in developing the nation? *International Journal of Education and Development Using ICT*, nr 4 (4), s. 148–158 [<http://ijedict.dec.uwi.edu/viewarticle.php?id=577layout=html&layout=html>; 20.08.2014].
- Tobgyl T.C. (2015). Bhutan: Wireless IP based rural access pilot research. Use of VoWlan (Voice over WLAN) for the provision of rural communications [<https://www.itu.int/osg/spu/ni/futuremobile/technology/bhutancase.pdf>; 19.02.2015].
- Tshering K. (2013). To study the Internet access and usage behaviour in the Kingdom of Bhutan. *International Journal of Computer Science and Electronics Engineering*, nr 1 (2), s. 288–297.
- UNESCO. IPDC Project database (2015). Building the institutional capacity of the Bhutan Media Institute [<http://www.unesco-ci.org/ipdcprojects/content/building-institutional-capacity-bhutan-media-institute>; 18.02.2015].
- UNESCO. Member States List (2015) [<https://en.unesco.org/countries/b>; 18.02.2015].
- Weiner E. (2007). *Geography of Bliss. One Grump's Search for the Happiest Places in the World*. New York: Twelve.
- Wangchuck D. (2013). Media in the new political order. W: *Media and Public Culture* (s. 274–296). Thimphu: Centre for Bhutan Studies & GNH Research.
- Wood P. (2007). Priming the printing press: The growing print media in Bhutan. *S.I.T. Tibetan and Himalayan Studies*, Spring, s. 1–42 [http://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1215&context=isp_collection; 28.07.2014].
- World Press Trends Database (2015) [<http://www.wptdatabase.org/>; 19.02.2015].

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł jest próbą wstępnej analizy systemu medialnego Bhutanu, państwa, które przez wiele lat opierało się wpływowi mediów, oraz pierwszym tekstem w polskiej literaturze medioznawczej poświęconym temu zagadnieniu. Przedstawiono prasę, radio, kinematografię, telewizję oraz internet. Mimo rosnącego poziomu wykształcenia Bhutańczyków i Bhutanek tradycja oralna nadal jest kluczem do rozpatrywania społecznych zastosowań mediów, a szczególnie radia, telewizji i filmu, które w tej części Azji są podstawowymi formami przekazywania informacji, a także rozrywki.

Słowa kluczowe: Bhutan, media w Azji Południowej, system medialny, Hallin i Mancini, oralność